

Use of New Forms, Means and Methods of Pedagogical Forecasting in Modern Pedagogical Technology

Islamova Maftuna Sharofiddinovna

Аннотация: Мақолада таълим тизимида замонавий педагогик технологияда педагогик прогностиканинг янги шакли, восита ва усулларида фойдаланишнинг аҳамияти, педагогик тизим, педагогик жараёнда ўқув-тарбия жараёнининг технологияси моҳияти, муаммоли-қидирув услублари ва уни янги технологиялар, таълимни амалга оширишдаги шакл ва мазмун яхлитлиги таъминланган ҳолдагина кутилган зарур натижани бериши мумкин масалалари ёритилган.

Калит сўзлар: таълим тизими, педагогик прогностика, инновацион услублар, муаммоли-қидирув услуби, педагогик, ўқув-тарбия жараёни технологияси, янги технологиялар

**ACADEMIC
JOURNAL**

Кириш. Жамият ҳаётининг жадал тарзда ривожланиши, тараққиёт эҳтиёжлари ва имкониятларининг кенгайиши, турли-туман ахборотлар оқимининг тезлашишини ҳисобга олиб, замонавий педагогик технологияда педагогик прогностиканинг янги шакл, восита ва усулларидан фойдаланиш механизмини яратишни ўз заммасига олмоғи талаб этилади. Бугунги кунда турли типдаги таълим муассасаларида амалга оширилаётган таълимнинг ўрни ва даражасини аниқлашга йўналтирилган тадқиқотларда педагогик прогностиканинг имкониятларидан кенг фойдаланишни тақозо қилади. Шундагина таълим жараёнининг натижалари фан, ишлаб чиқариш, маданият, иқтисод ҳамда жамият ҳаётининг барча соҳаларини ривожлантиришга хизмат қила олади. Педагогик прогностикага таянган ҳолда яратилган назарияларгина узлуксиз таълим жараёнини унинг босқичлари ва компонентларининг мазмуни, шакли ва воситаларини, таълим натижаларининг жамият ҳаётига кўрсатадиган таъсир даражасини олдиндан лойиҳалаштиришга асос бўла олади. Демак, шунда ўқув-тарбия жараёнини янги принциплар ва янги мафқуравий негизда қайта қуриш, таълим соҳасида ислохотларни амалга ошириш мумкин.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. М.В.Кларин таълимоти бўйича педагоглар томонидан мақсадларни белгилашнинг анъанавий усуллари қуйидагилар:

1. Ўқув материалининг режасидан келиб чиқиб, мақсадни белгилаш.
2. Мақсадни педагог фаолияти орқали ифодалаш.
3. Талабанинг интеллектуал, эмоционал, шахсий ривожланиши ички жараёнлари ва қонунийатлари орқали ўқув мақсадни қўйиш.
4. Ўқув мақсадларини талабалар фаолияти орқали қўйиш.

Шу муносабат билан ўқитишнинг мақсадларини таълим мазмуни, педагог ёки талабанинг фаолияти орқали белгилаш таълимда кутилаётган натижалар ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлишга имкон бермайди. Бу натижалар ҳақида талабалар фаолиятининг фақат ташқи намоён бўлишидан хулоса чиқариш мумкин. Педагог ўқитиш натижасини аниқлаштириб, унинг кузатиш мумкин бўлган ташқи белгиларини, яъни сўзлашиш, ҳаракатланиш жараёнини тўла тасвирлашга интилади.

Баъзида, тасвирлаш жараёни ташқи белгиларини санаб чиқишга олиб келади ва ушбу жараён орқали натижани сезиларли даражада соддалаштириш мумкин. Илғор ижодкор педагоглар, анъанавий таълим технологиясидаги камчиликларга жавоб топиш, талабанинг ақлий меҳнатини амалга ошириш усулларини изланишлари натижасида ўзига хос таълим усули воситаларини яратадиларки, бунинг оқибатида янгича педагогик фикрлаш тарзи вужудга келди. Мана шу изланишлар замирида замонавий педагогик технологияга асос солган педагогик технологиялар яратила бошланди.

Тадқиқот методлари. Шунингдек, замонавий педагогик технологияда педагогик прогностиканинг янги шакл, восита ва усулларидан фойдаланишда таълим жараёнини ташхис қилиш ва яратилган назариялар, ўқув-методик мажмуалар тажриба-синов асосида амалиётга жорий қилишнинг методологик асослари, аниқ механизмлари, усул ва воситаларини ишлаб чиқиш керак. Таълим жараёнининг ташхис қилиш механизми шу жараённинг ютуқ ва камчиликлари, таълим натижасининг сифат кўрсаткичлари, таълим жараёнига татбиқ қилинадиган педагогик назариялар, замонавий технологияларнинг таълим амалиётини ривожлантира олиш ёки таълимнинг тараққиётига тўсқинлик қилиш даражасини аниқлашга йўналтирилиши керак. Педагогик тажриба-синов эса амалга

оширилган тадқиқот натижаларининг самарадорлик даражасини аниқлашда алоҳида аҳамиятга эга.

Ўтказилаётган тажриба-синовнинг характери билан боғлиқ тарзда ўқув дастурлари, дарслик ва дарс ишланмалари, методик қўлланмалар, дидактик ишланмалар яратилиши ва тажриба-синов жараёнига тақдим этилиши зарур. Агар ўқув дастури тажрибадан ўтказилаётган бўлса, кузатилаётган таълим

жараёнини, яъни дарслик ёки дарс ишланмалари, техник воситалар, кўргазмали қуроқлар, ўқув қўлланмалари билан таъминлашга эришиш талаб этилади. Бунда асосий эътибор ўқитувчининг қайси метод ёки педагогик технологияни қўллаганлигига эмас, балки ўқув дастури доирасида тақдимэтилаётган ўқув материалларининг самарадорлигини аниқлашга қаратилади. Чунончи, тажриба-синов жараёнига жалб этилган назариялар ҳамда тажриба синфларидан олинган натижалар статистик жиҳатдан ишланиши талаб этилади. Амалга ошириладиган тажриба-синов жараёни ва уларнинг натижаси экспертизасига нуфузли илмий-педагогик жамоалар ҳамда етакчи мутахассислар жалб этилиши талаб қилинади. Кенг қўламли тажриба-синовларнинг амалга оширилиш жараёни ва натижаларининг экспертизаси илмий-педагогик жамоалар томонидан олдиндан тасдиқланган низом талаблари асосида амалга оширилиши керак.

Бугунги кунда жамиятимиз ривожланишида педагогик прогностика ўзининг аниқ белгилаб олинган мақсад ва вазифалари, объекти ва предмети, тадқиқ этаётган муаммоларнинг мантикий асослари, ривожланиш қонуниятлари, ўзининг таянч методологиясига эга бўлган педагогика фанининг муҳим тармоғи сифатида намоён бўлади. Педагогик прогностика илмнинг устувор соҳаси сифатида давлат ва жамият тараққиётига хизмат қиладиган узлуксиз таълим тизимини янгидан-янги педагогик назариялар негизида вужудга келган таълим моделлари ва технологиялари билан қуроқлантириш асосида кадрлар тайёрлаш сифатини оширишга йўналтирилгандир.

Педагогик прогностика ўқувчи шахсининг ёш хусусиятлари ва ривожланиш динамикасини ҳисобга олган ҳолда таълим технологияларини танлайди. Танлаб олинган муайян таълим технологиялари доирасида ўқувчи-талабаларга турли даражадаги тушунчаларни ҳамда мужассамлашган билимларни тақдим этиш йўллари, шакл ва воситаларини таклиф қилади. Муайян бир педагогик технологияни назарий жиҳатдан асослаганда педагогик прогностика ўқувчи ҳамда ўқитувчининг жонли фаолият кўрсатишини таъминлашга, унинг эркин фикрлаш, ижодкорлик қобилиятини ривожлантиришга йўналтирилган таълим жараёнини ташкил этишни назарда тутмоғи лозим.

Таълим жараёнига татбиқ қилинадиган ҳар қандай педагогик технология, унинг компонентлари хоҳ таълим мазмуни, хоҳ ўқув дастури ёки дарслик, хоҳ ўқитувчи фаолияти орқали ўтишидан қатъий назар, ўқувчининг жонли тарздаги эркин ва ижодий фаолиятини жадал ривожлантиришга хизмат қилишига эришиш талаб қилинади. Бунда педагогик технологиялар, биринчи навбатда, ҳар бир ўқувчи-талабанинг бошқа ўқувчи-талабалар, дарс материаллари ҳамда педагог билан эркин тарзда мулоқот қилишини, фикр алмашишини таъминлайди.

Замонавий педагогик технологиялар педагогик амалиётнинг ўқувчи ёки талаба шахсига қонунлар мажмуини, табиат ва жамият ҳодисаларини, кишилик маданияти ва ахлоқ-одобини, муайян фан асосларини танитувчи шакли сифатида намоён бўлиши лозим. Бу

соҳада назарий жиҳатдан қатъий асосланган, ҳар томонлама синовдан ўтган ҳамда аниқ амал қилувчи қонуниятларга таяниш мақсадга мувофиқдир.

Замонавий педагогик технологияда педагогик прогностиканинг янги шакл, восита ва усулларидан фойдаланишнинг асосий моҳияти ҳар бир шахсда мавжуд бўлган унинг эҳтиёжи, қизиқиши, иқтидори ва имкониятлари асосида уларда ижобий хислат ва фазилатларни шакллантириш, ривожлантириш саналади. Бу ўринда таълим мазмуни шахснинг шаклланиши ва ривожланиши учун муҳит саналади. Шунинг учун таълим мазмуни инсонпарварликка йўналтирилган гуманистик ғоя ва меъёрларни ўзида мужассамлаштирган бўлиши лозим.

Педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш асосидаги педагогик технология яқка ҳокимлик технологиясига тубдан қарши бўлиб, педагогик жараёнда ҳамкорлик, ғамхўрлик, ўқувчи-талабалар шахсини ҳурмат қилиш, эъзозлаш орқали шахсни ривожлантириш ва ижод қилишга қулай муҳит яратади. Анъанавий таълимда педагог таълим мазмунининг субъекти, ўқувчи-талабалар педагогик жараённинг объекти деб қаралса, ҳамкорлик педагогикасида ўқувчи-талаба ўз ўқув фаолиятининг субъекти саналади. Шу сабабли ҳамкорлик педагогикасида ягона таълим жараёнининг иккита субъекти ҳамкорликда ўқув-тарбия вазифаларини ҳал этади.

Услуглар билимларни узатиш ва қабул қилиш характериға қараб сўз орқали ифодалаш, кўргазмали ва амалийға бўлинади. Таълим мазмунини ўзлаштиришда ўқувчи-талабаларнинг таълим фаолиятиға муносиб равишда қуйидаги услублар: тушунтириш – иллюстратив, репродуктив, муаммоли баён, хусусий қидириш ёки эвристик ҳамда ярим тадқиқот услублари қўлланилади.

Муаммоли-қидирув услублари муаммоли таълим жараёнида қўлланади. Бу услублардан фойдаланишда педагог аввало муаммоли вазият яратади, саволлар қўяди, масалаларни, топшириқларни таклиф қилади, муаммоли вазиятни ечишға қаратилган муҳокамани уюштиради, ҳулосаларининг тўғрилигини тасдиқлайди. Ўқувчи-талабалар олдинги билим ва тажрибаларига асосланиб муаммоли вазиятни ҳал қилиш йўллари тўғрисидаги таклифларини айтади ва олдин олган билимларини умумлаштиради, муаммоли вазиятни ечишнинг энг оқилона вариантини танлайди. Бу услуб ўқувчи-талабаларнинг билимға қизиқишларини оширибгина қолмай, уларда фикрлаш қобилиятини ҳам ривожлантиради.

Таҳлил ва натижалар. Ушбу педагогик технологияда таълим тизими марказида баркамол инсон шахсини шакллантириш ва ривожлантиришға қаратилган инсонпарварлик ғояси муҳим ўрин тутаяди. Бу ғоя қай даражада амалға оширилганлиги таълим жараёнининг асосий натижаси педагогик жамоа меҳнатининг сифатиға берилган баҳо асосида аниқланади. Педагогик муносабатларни инсонпарварлаштириш ва демократлаштиришда ўқув-тарбиявий жараённинг асосий натижасини аниқловчи муҳим омил шахсға бўлган муносабат ҳисобланади.

Инсоннинг бошқа мавжудотлардан фарқи – ўз олдиға маълум бир мақсад қўйиб, сўнг унга томон ҳаракат қилишидадир. Кишининг мақсади сари қиладиган ҳаракати, яъни фаолияти жараёнида муайян табиий ва сунъий тўсиқларни енгиб ўтади. Бу тўсиқларни бартараф этиш учун у бир қатор тадбир ва чоралардан фойдаланади. Мақсадға етишда муайян тўсиқни енгиб ўтиш учун қўлланиладиган тадбир ва чоралар мажмуи усул деб аталади.

Инсон мақсадға етишда бир неча, баъзан эса ўнлаб-юзлаб тўсиқларни енгишға тўғри

келади. Бу тўсиқларни енгиш учун тегишли усуллар маълум бир тизимда қўлланади. Мақсадга етишда қўлланадиган усуллар тизимини услуб деб аталади. Усулларни маълум бир услубда қўллаш жараёнида ҳар бир ҳаракат мақоми муайян мақсад кўрсаткичларига бўйсундирилади. Ундан ташқари, инсон мақсадга етиш жараёнида бир қатор қонуниятларга ҳам тамойил сифатида амал қилади.

Таълим услуби – педагог билан ўқувчи-талабалар орасида билим бериш ва уни олиш мақсадида амалга ошириладиган ўзаро алоқаларни тизимга солувчи педагогик тадбирдир. Ўқитиш услублари ўқув жараёнининг асосий қисми ҳисобланади. Тегишли услубларсиз педагогик фаолиятни амалга ошириб бўлмайди.

Педагогик мақсадларга эришганлик ёки эришмаганликни билишнинг аниқ воситалари бўлгандагина, педагог ўзининг меҳнати самарали эканлигига ва танлаган методлари мақсадга мувофиқлигига ёки, аксинча, самарасиз эканлигига ишонч ҳосил қилиши мумкин. Ўқитиш услубини тадқиқ қилишда педагогик технология тарафдорлари айнан шу нарсани назарда тутишган эди.

Педагог жамиятдан буюртмани умумий кўринишда олади. Ҳаттоки, ўқув дастурларида белгиланган мақсадлар ҳам бир нечта тушунтиришлар билан чекланган. Бу ерда мақсадларни аниқлаштиришнинг ўзига хос пиллапоясини тузиш мумкин: жамиятнинг умумий талабларидан – таълим тизими вазифаларига, улардан–маълум ўқув юрти, ўқув предмети, унинг мавзули бўлимлари ва алоҳида ўқув мақсадларига ўтиш мумкин.

Хулоса. Қўлланадиган педагогик технологияларни бир тизимга солиш, унга мақсадли йўналиш бериш таълимни амалга оширишдаги шакл ва мазмун яхлитлиги таъминланган ҳолдагина қутилган зарур натижани бериши мумкин. Таълимга тестлар, диагноз ва диагностик таҳлилнинг олиб кирилиши, билимларни кўп балли баҳолаш тизимида аниқлашга ўтиш, бўлим мазмунини яхлит ҳолда ўзлаштиришни моделлаштириш, тизимга солинган назорат турларида, талабаларнинг ишлаши ва анъанавий дарс шаклларидаги вужудга келиши, биз шу пайтгача ўрганиб қолган анъанавий таълим ўрнига вужудга келган педагогик технологиялар бўлиб, улар янгича фикрлаш тизимидаги таълимга ўтишни тақозо қилади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ишмухамедов Р., Абдуқодиров А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар (таълим муассасалари педагог-ўқитувчилари учунамалийтавсиялар).-Т.: “Истеъдод” жамғармаси, 2008 -180 б.
2. Қ.Олимов ва бошқалар. Касб таълими методикаси. Дарслик. 2015й.
3. Зеер Э.Ф., Шахматова Н. Личностно-ориентированные технологии профессионального развития специалиста.- Екатеринбург, 1999.-244 с.
4. Г.О.Эрназарова. Формирование профессионального творчества будущих специалистов/ Международный научный журнал «Образование и воспитание» (ISSN 2410-4515), 2020, №5.74-77 с.